

АРХЕОЛОГІЯ

УДК 902.2 (477.73):902.67

Кирило Горбенко

РОЗКОПКИ ГОРОДИЩА «ДИКИЙ САД» І СТВОРЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНОГО МУЗЕЮ ПІД ВІДКРИТИМ НЕБОМ

*«...Мачту поставив и снасти наладивши все, в корабле мы
Сели. Его направлял только ветер попутный да кормчий.
Были весь день паруса путеводным дыханием полны.
Солнце тем временем село, и тенью покрылись дороги.
Мы наконец Океан переплыли глубоко текущий.
Там страна и город мужей киммерийских. Всегдашний
Сумрак там и туман. Никогда светоносное солнце
Не освещает лучами людей, населяющих край тот...»
(Гомер «Одиссея» /XI, 10-20/, перевод В.В. Вересаева)*

Україна споконвіків була та залишається країною з великим культурним потенціалом. Упродовж тисячоліть на її теренах проживали різні етнічні групи, які залишили безліч різноманітних матеріальних свідчень (кургани, поселення, городища, побутові речі тощо). Не є винятком і територія сучасною Миколаївської області. Серед яскравих археологічних пам'яток Миколаївщини можна виділити: палеолітичні стоянки біля села Анетівка Доманівського району, сотні поселень віку ранніх металів, близько чотирьох тисяч курганів доби бронзового віку, скіфського та сарматського часів, античне городище на острові Березань, та безумовно перлину Північного Причорномор'я – Ольвію.

За останні сто років частина стародавніх пам'яток регіону досліджувалась низкою поколінь археологів, деякі з них продовжують досліджувати і сьогодні, такі археологічні об'єкти як Ольвія та о. Березань отримали статус національного історико-археологічного заповідника. Результати розкопок увійшли до колекції Миколаївського краєзнавчого музею, поповнили фонди інших вітчизняних і зарубіжних музеїв.

Сучасне місто Миколаїв, незважаючи на відносну молодість (223 роки з дня заснування) також має багату культурно-історичну спадщину. У межах Миколаєва зафіксовано понад сімдесят стародавніх

пам'яток (кургани, могильники, поселення), які охоплюють достатньо великий проміжок часу – від III тис. до н.е. до IV ст. нової ери. Серед них виокремлюється городище доби фінального бронзового віку «Дикий Сад».

Городище «Дикий Сад» (кінець XIII-XI ст. до Р.Х.) знаходиться в історичному центрі сучасного Миколаєва, у місці злиття річок Інгул і Південний Буг. Площа городища сягає понад 3 га. Структурно городище складалося з трьох частин – «цитаделі», «передмістя» та «посаду», який розташовувався за зовнішнім ровом (Рис. 1).

Упродовж двадцяти років археологічною експедицією Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського на городищі проводяться масштабні археологічні розкопки. Під час досліджень на городищі відкриті різноманітні об'єкти, що утворювали єдиний архітектурний комплекс – цитадель, що обмежена великим ровом, передмістя та посад, які також мають оборонні споруди (зовнішній рів з залишками кам'яного фундаменту стіни). На дослідженій території городища відкрито 36 житлових приміщень, господарчі та культові ями, залишки ритуально-культових споруд (храмові комплекси). У двох місцях рову «цитаделі» збереглися залишки кам'яних фундаментів для перекидних мостів [1].

Більшість заглиблених приміщень виконували роль житлових помешкань. Вони мали форму прямокутника з овальними кутами, довгою віссю витягнуті уздовж річки Інгул. Їхні розміри від 4-6 до 7-8 м, глибина 0,5-1,1 м. Наземні конструкції, напевно, використовувалися жителями городища як господарські споруди – загони для скота, майстерні, склади. У деяких з цих приміщень збереглися залишки кам'яних основ стін. Фундаменти стін були складені з місцевого вапняку в один ряд, від двох до п'яти слоїв з елементами перев'язки. На рівні підлоги цих приміщень знаходилися 3-4 господарських, декілька ритуальних і 2-3 стовпових ями, а також відкриті вогнища. Ями були заповнені керамікою, кістками тварин, а у деяких було зроблено поховання людського черепу без нижньої щелепи.

Культові комплекси цитаделі являли собою напівземлянки з глинобитними стінами. На рівні підлоги цих споруд знаходилися ритуальні ями, з розташуванням по ходу сонця. Заповнення ям складалося із черепа людини, кісток тварин (зокрема черепахи), різних керамічних посудин, каміння. Більшість ям були перекриті кострищами.

Проведені комплексні аналізи матеріалів розкопок (петрографічний, палеозоологічний, антропологічний, палінологічний, літопедологічний, радіовуглецевий, металографічний, археоботанічний). За ці роки стало можливим суттєво змінити уявлення щодо городища і не тільки по-іншому подивитися на історичний розвиток регіону Степового Побужжя, але й на характер і культурну спадщину усєї білозерської культури Північного Причорномор'я.

Порівняльний аналіз археологічного матеріалу дозволяє стверджувати, що городище «Дикий Сад» виникло наприкінці XIII ст. і функціонувало до кінця XI ст. до н.е. Однак, при цьому порівняльний аналіз деяких форм кераміки дозволяє припустити, що життя на городищі могло тривати і впродовж наступного часу, приблизно до кінця X ст. до н.е. Цей висновок підтверджують і абсолютні дати – 1186-1126±80 – 925-920±50 cal. pp. до н.е. Тобто, матеріали розкопок вказують, що городище функціо-

нувало майже 300 років як економічний, культурний, релігійний та політичний центр Північного Причорномор'я, будучи, можливо, найбільшим у регіоні містом-портом. До «Дикого Саду» приходили морські судна навіть із Середземномор'я, включаючи такий могутній торговельний центр того часу, як Троя (Троя VII b).

У світі цих фактів дуже цікаво виглядає єдине згадування Гомером племені киммерійців – «Там народ (δημος) и город (πολις) людей киммерийских, окутанные мглою и тучами...» («Одиссея» /XI, 14-15/, переклад В.В. Латишева). Як видно з перекладу, у Гомера мова йде саме про народ і місто киммерійців, а, згідно думки більшості вітчизняних археологів, племена сабатинівської та білозерської культур відносилися до раннього етапу формування киммерійського етносу. Спираючись на це, цілком правомірно стверджувати, що городище «Дикий Сад» і є тим центром – «градом людей киммерийских», про який згадував Гомер. Довести чи спростувати цю тезу зможуть тільки подальші дослідження городища.

Матеріальна культура населення «Дикого Саду» представлена наступними групами знахідок: керамічний матеріал, вироби з кісток тварин, металеві вироби, кам'яні знаряддя праці (Рис. 2).

Керамічний посуд (понад 2000 вінчиків судин, понад 1200 донець, більш 13000 стінок, з яких більше 200 з різним орнаментом, а також більше 100 великих і середніх цілих судин різних форм і типів – корчаги, кубки, горщики, вази, черпаки, жаровні, миски, миски-сковороди). Кераміка «Дикого Саду», з одного боку має генетичні зв'язки із сабатинівською керамікою, а з іншого – сильний вплив культур раннього фракійського Гальштату (Бабадаг I) і білогрудівсько-чорноліської культури північної лісостепової зони України. Серед основних орнаментальних мотивів зустрічаються – валики, наліпи, каннелюри, прокреслені лінії, округлі й овальні вдавлення.

Керамічні вироби репрезентовані зооморфною фігуркою, курільницею, дисками з пігментами чорної фарби, прясельцями, дисками з отворами та без, соплами тощо. Вироби з кісток тварин (понад 150

виробів і заготовок) дозволяють говорити про досить розвинуте ремісничче виробництво на городищі, насамперед – це серійне виробництво кінської вузди (пластина та псалії з рогу оленя), переробка продуктів скотарства (виробництво тупиків з нижньощелепних кісток коня, стругів з ребер коня та так званих «ковзанів»), виробництво знарядь для такалажу.

Комплекс металевих виробів нараховує 72 предмета, які розподіляються на зброю, господарські речі та прикраси (кинджали, ножі, ножі-пилки, шильця, рибальські гачки, булавки, бляшки, фрагмент невеликої стамески, шпильки, клепані казани, браслети, серга, пронозі, сокири-кельти, наколечник дротика.

Кам'яні предмети (понад 200 екземплярів) використовувалися в якості зброї, переробки продуктів землеробства, обробки дерева, кісток, шкір, руди, бронзи, кераміки, під час проведення ритуальних дій, застосовувалися у рибальському промислі тощо [2]. Аналіз матеріальної культури городища свідчить про її синкретичний характер, в основі якої лежать місцеві традиції населення пізньої бронзи, але разом з тим яскраво відчуються культурні впливи та запозичення з сусідніх синхронних культур західного, північного та південного центрів ойкумени. Унікальність пам'ятки та необхідність збереження відкритих об'єктів «Дикого Саду» визнана науковою громадою України [3].

Розбудова сучасного суспільства та держави неможлива без відновлення історико-культурної пам'яті про стародавні народи, які тривалий час творили самобутню історію та культуру на теренах нашої Батьківщини, примноження інтелектуального та культурного потенціалу громадян.

Одним з найголовніших завдань археологічних досліджень є збереження та популяризація краєзнавчої інформації, відродження, підтримка та розвиток у молоді інтересу до самобутньої історії рідного краю, розвитку народних і культурних традицій, історичної спадковості поколінь, виховання громадянської свідомості та любові до рідної історії. Виходячи з саме таких міркувань декілька років тому дослідники прийняли рішення не тільки дослі-

джувати територію «Дикого Саду», а й розпочати процес збереження унікальної пам'ятки археології, створення археологічного музею під відкритим небом. Впродовж останніх років створена програма археологічних досліджень городища, надруковані рекламні проспекти створення музею, розроблені графічні макети у 3-D приміщень «Дикого Саду» (Рис. 3, 4) та музею на території «цитаделі» (рис. 5-6).

Проект створення музею передбачає продовження археологічних розкопок на городищі, консервацію та реконструкцію стародавніх приміщень «цитаделі» «Дикого Саду» та кам'яних фундаментів мостів через оборонний рів. Археологічна реконструкція включає відновлення зовнішнього вигляду та конструкції об'єктів, що збереглися, за допомогою сучасних методів науки, а також моделювання процесів, подій і технологій минулого. Результатом проекту стане забезпечення постійного збереження об'єктів та їх експозиція.

Серед основних завдань проекту створення музею можна виділити:

а) розчистка вже розкопаних раніше будівель (зادля збереження їх було навмисно засипано після фіксації, що є звичайною археологічною практикою);

б) закріплення кам'яних фундаментів стін і підлог з використання спеціальних будівельних сумішей, реконструкція інтер'єру жител;

в) підготовка історичної довідки про городище та його місця у системі торговельних, культурних, економічних зв'язків бронзового віку Євразії;

г) висвітлення ходу виконання проекту у засобах масової інформації.

Враховуючи стан збереженості й експозиційну привабливість, спочатку буде проведена консервація кам'яних фундаментів, підлоги та залишків глиняних стін приміщень на цитаделі (приміщення № 3-20), оборонного рову та кам'яних фундаментів мостів через рів.

Методи проекту – проектно-вишукувальний (виготовлення проектно-документації), моделюючий (створення віртуальної моделі археологічних об'єктів), метод консервації (розробка та виготовлення спеціальних розчинів та су-

мішей), інформаційний (висвітлення проєкту у ЗМІ), дидактичний (створення освітньо-популяризаторських програм і проведення екскурсій).

Значимість проєкту полягає у консервації та збереженні унікального історико-археологічного об'єкту у центрі сучасного міста. Цей об'єкт стане привабливим освітнім, культурним і туристичним центром регіону, що буде сприяти формуванню належного відношення до пам'яток археології, історії та культури регіону та всієї України. Вперше в Україні буде забезпечено не тільки розкопки археологічної пам'ятки доби фінальної бронзи, але й її максимально можливе збереження й експонування для сучасного та прийдешніх поколінь.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горбенко К.В. Основні етапи та результати археологічних досліджень степового городища «Дикий Сад». / К.В. Горбенко // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Вип. 21. Історичні науки (Збірник наукових праць). – Миколаїв: МДУ імені В.О. Сухомлинського, 2008. – С.8-17.
2. Горбенко К.В. Матеріальна культура жителів укріпленого поселення «Дикий Сад». / К.В. Горбенко // Науковий вісник Миколаївського державного університету. Вип. 11. Історичні науки. Збірник наукових праць. – Миколаїв: МДУ, 2005. – С.38-45.
3. Отрощенко В.В. Укріплене поселення «Дикий Сад» в системі пам'яток білозерської культури / Віталій Отрощенко // Емінак: науковий щоквартальник. – 2008. – № 1-4 (3) (січень-грудень). – С.5-10.

Горбенко Кирило *Розкопки городища «Дикий Сад» і створення археологічного музею під відкритим небом*

Повідомляється про результати багаторічних досліджень археологічної пам'ятки Миколаєва – городища «Дикий Сад». Автор зазначає, що даний об'єкт має величезне культурне, наукове та туристичне значення і потребує консервації.

Ключові слова: *бронзовий вік, городище, «Дикий Сад», Миколаїв, консервація, археологічний музей*

Горбенко Кирилл *Раскопки городища «Дикий Сад» и создание археологического музея под открытым небом*

Сообщается о результатах многолетних исследований археологического памятника Николаева – городища «Дикий Сад». Автор отмечает, что данный объект имеет огромное культурное, научное и туристическое значение и требует консервации.

Ключевые слова: *бронзовый век, городище, «Дикий Сад», Николаев, консервація, археологический музей*

Gorbenko Kyrylo *Excavation of the settlement «Dikiy Sad» and the creation of the Archaeological Museum under the open air*

It reported of the results of years of research archaeological monument of Mykolayiv – settlement «Dikiy Sad» («Wild Garden»). The author notes that this object is of great cultural, scientific and tourist importance and require maintenance.

Keywords: *Bronze Age, Settlement, «Dikiy Sad», Mykolayiv, conservation, Archaeological Museum*

Рецензенти:

Гаврилюк Н.А., д.і.н., професор

Козак Д.Н., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 07.02.2014 р.

Городище
Дикий Сад
План

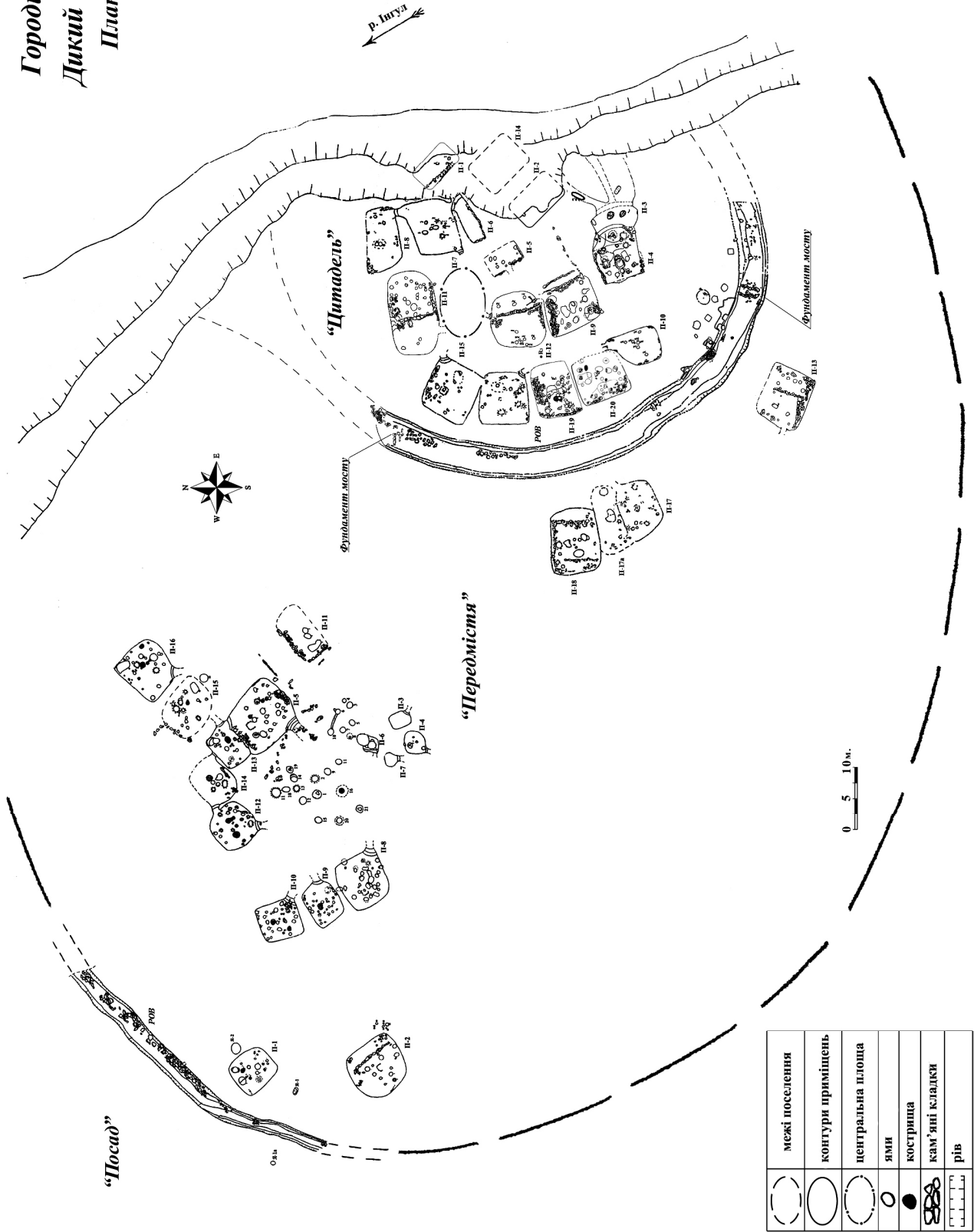

Рис. 1. План городища Дикий Сад.

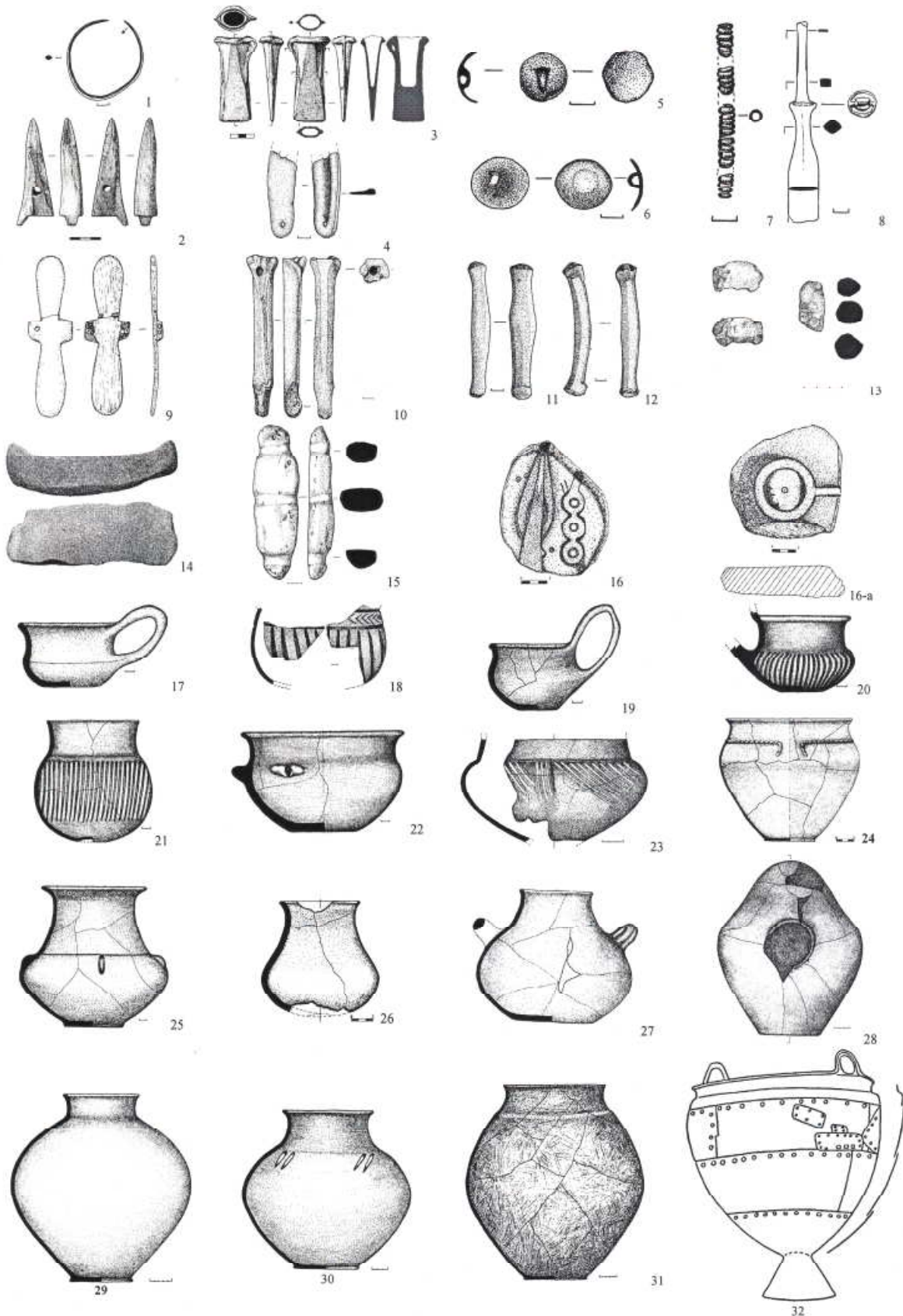

Рис. 2. Артефакти з городища Дикий Сад: 1, 3-8, 32–бронза; 2, 9-12–ріг; 13–глина; 14-16а – камінь; 17-31– керамічний посуд.

браслет – 1; наконечник гарпуна – 2; кельт – 3; фрагмент серпа – 4; бляшки – 5, 6; пронози – 7; кинджал – 8; кінський налобник – 9; «ковзан» – 10; псалії – 11, 12; зооморфна фігурка – 13; зернотерка – 14; якір – 15; ливарна форма – 16, 16а; черпаки – 17, 19, 20; келихи – 18, 21, 26; вази – 22, 23, келихоподібні горщики – 25, 27; поховальна урна – 28; великі горщики – 24, 29 – 31; казан – 32.

Рис. 3. Приміщення № 13. Зовнішній вигляд.

Рис. 4. Приміщення № 13. Внутрішній вигляд.

Рис. 5-6. Проект музея.

